

MONARŞİ DÖNEMİ İRAK-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

IRAQ-TURKEY RELATIONS DURING THE MONARCHY PERIOD

Mustafa BOSTANCI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

m.bostanci@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7518-3057

Mahdi Saleh BASHAR

Musul Üniversitesi

mahde_1976_2005@yahoo.com

ORCID: 0009-0001-3575-9186

ÖZ

Geliş Tarihi:

15.10.2023

Kabul Tarihi:

04.12.2023

Yayın Tarihi:

25.12.2023

Anahtar Kelimeler

Irak, Türkiye
Bağdat Paktı
Irak Parlamentosu
Irak Dış Politikası

Keywords

Irak, Türkiye Baghdad
Pact
Iraq Parliament
Iraq Foreign Policy

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması neticesinde Osmanlı yıkıntıları üzerinde bir dizi bağımsız devletin ortaya çıkması ile Mezopotamya ile tanınan ve Osmanlı Devleti'nin üç vilayetini birleştiren Irak Devleti monarşi sistemini, Anadolu toprakları üzerinde kurulan Türkiye ise cumhuriyet rejimini seçmişti. Yeni kurulan iki devlet arasındaki ilişkiler, Musul sorunu ile başlayan süreçte 1926'da Ankara Antlaşması ile çözüldü. İki ülkenin ilişkileri iki dünya savaşı arasında sorunsuz ve mesafeli devam etti. İlişkiler İkinci Dünya Savaşı sırasında daha yakınlaştı, özellikle iki ülkenin Almanya'ya karşı Müttefik ülkelerin yanında yer almaları, onları Batı dünyasına ve Batı projelerine daha da yaklaştırdı, Savaşı kazanan Müttefiklerin ikiye bölünmesinden sonra iki ülke, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini önlemeye yönelik olarak Batı'nın desteği ile Bağdat Paktı'nın temelini 24 Şubat 1955'te attılar. Arap Devletlerinden uzaklaşan Irak, Bağdat Paktı'nın üyelerine özellikle Türkiye ve İran'a yakınlaşmıştı, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe neticesinde Irak, 1959'da Bağdat Paktı'ndan resmen ayrıldığını açıkladı. Darbe sonrası Irak'ın iç siyasi ve ideolojik çatışmaların içine girmesi ülkenin bölgesel ve uluslararası arenadan bir süre uzaklaşmasına neden oldu. Bu çalışmada, iki taraf arasında önemli olayların yaşandığı Krallık dönemi, her iki tarafı da ilgilendiren önemli olaylar çerçevesinde, özellikle İngiliz ve Irak arşiv belgeleri, Irak Meclis tutanakları, karşılıklı demeçler ve dönemin basınına göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

After the fall of the Ottoman Empire, many independent countries emerged from its ruins. The Iraq state was established as a monarchy in the region known as Mesopotamia, while the Turkey state adopted a republican system for itself in Anatolia. The relations between the two newly established states were resolved with the Ankara Agreement in 1926, in the process that started with the Mosul Problem. Throughout World War I and World War II, their relations remained friendly and stable. The convergence between them intensified during World War II, especially as both countries took a stand against Germany, aligning with the Allied front and becoming closer to Western projects. Following the division of the winners of the Allied front into two parts, Turkey and Iraq established the Baghdad Pact on February 24, 1955, with Western support, aiming to counter Soviet influence in the Middle East. Subsequently, Iraq distanced itself from Arabian Countries and grew closer to the Baghdad Pact countries, particularly Turkey and Iran. However, a coup on July 14, 1958, led to Iraq's exit from the Baghdad Pact, resulting in internal conflicts and a period of isolation from international forums. In this research, the period of the Kingdom, in which important events took place between the two sides, was tried to be clarified and evaluated according to the important events that concern both sides, especially British and Iraqi archival documents, Iraqi parliamentary minutes, mutual statements and the press of the period.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1376143>

Atf/Cite as: Bostancı, M., & Bashar, M., S. (2023). Monarşi dönemi Irak-Türkiye ilişkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 2514-2528.

Giriş

Irak-Türkiye ilişkileri konusunda pek çok yayın yapılmasına rağmen konunun Irak Arşiv Belgeleri ve Irak Meclis tutanaklarına göre araştırılması hususu ihmal edilmiştir. Bu çalışmada bu eksikliğin bir ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda yeni olan husus, Irak-Türkiye ilişkilerinin özellikle Irak Arşiv belgelerine ve Irak Meclis tutanaklarına yansıyan yönünün ortaya konmasıdır. Ayrıca konu, 1921'den cumhuriyetin ilan edildiği 1958 yılına kadarki dönemle sınırlandırılmıştır. Bu dönem, her iki tarafı da ilgilendiren önemli olaylar çerçevesinde aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada başta Irak Arşiv belgeleri ve İngiliz Ulusal Arşiv kaynakları ile Irak Meclis tutanaklarından faydalanılmış, bunlara ilaveten dönemin basınının yanında Arapça kaynaklar da kullanılmıştır.

Irak'ta 1917 yılında başlayan İngiliz hâkimiyeti, savaş sonrasında da manda sistemiyle devam etmiştir. (Bostancı, 2017: 57). Irak-Türkiye ilişkileri Lozan görüşmelerinde başlamış ve Musul Sorunu ile devam etmiştir. 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Irak-Türkiye arasındaki sınır anlaşmazlık sorunu normale dönüşmüştür. İki Dünya savaşı arasında Ortadoğu'daki nispeten istikrarlı dönem iki ülkenin ilişkilerini de olumlu etkilemiş ve 1932 yılında iki ülke Cemiyet-i Akvam üyeliğini elde etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlere karşı başlayan Mayıs 1941 hareketi, Almanya tarafından desteklenmiş ve bu durum Irak'ı daha hızlı bir şekilde savaş ortamına çekerken, Almanlar Ankara'yı da kendi cephelerine çekmek için birtakım hamleler yapmışlardır. Sonunda iki ülke de Almanlara karşı savaşa müdahil olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB ile ABD rekabeti Ortadoğu'yu da etkisi altına almış, bu rekabet Irak ile Türkiye'yi de etkilemiş, 1955 senesinde Bağdat Paketi'nin imzalanması ile iki ülke, SSCB'ye karşı, İran ve Pakistan'ı da yanlarına alarak bir set oluşturmayı başarmıştır (el-Âlem el-Arabi, 18.11.1929: 13; Bostancı ve Karaca, 2018: 125-127).

Musul sorunu iki ülke ilişkilerinde oldukça önemli bir konudur. Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Musul Sorunu nedeniyle kesilmiştir. Bu durum iki ülke arasında 1926 yılında yapılan Antlaşmaya kadar bu minvalde devam etmiştir. Ayrıca bu durum, Kuzey Irak'ın ve Türkiye'nin doğu bölgelerinin ekonomisinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Çünkü Basra, Doğu Anadolu'nun ürünlerinin Hindistan ve Japonya'ya pazarlanmasında doğal bir limandır. Türkiye, bu bölgelerdeki ülkelerden Basra Körfezi üzerinden kumaş, makine ve araç başta olmak üzere birçok ticari mal ithal etmekteydi (el-Âlem el-Arabi, 18.11.1929: 13). Türkler, Anadolu'nun ticaret güzergâhını Musul ve Basra şehirlerinden Trabzon Limanı yönüne doğru çevirmek için demiryolları yapmışlardır. Bu nedenle taraflar, iki ülke arasındaki sınır kapısı planını uygulamaya geçirmiş; böylece Musul pazarlarında Türk ürünleri yer almaya başlamıştır. Doğu Anadolu'da yaşayan halkın ihtiyacı olan ürünler, Iraklı tacirler tarafından ülkeye getirilmiştir (el-Âlem el-Arabi, 18.11.1929: 13). Bölgenin önemini daha önceden keşfeden İngilizler, Rusya'nın nüfuzundan tamamen arındırılmasa da Avrupa-Hindistan hattının birleştirilmesine yönelik olarak 19. yüzyılda, Süveyş Kanalı'ndan daha eskiye dayanan Karadeniz, Akdeniz ve Basra Körfezi arasındaki muhtemel demiryolu bağlantılarına yönelik birtakım projeler geliştirmişlerdir (Karaca, 2021: 42).

1926 yılına gelindiğinde Irak, Türkiye ve İngiltere arasında üçlü sınır ve dostluk antlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki sınır sorunları çözüme kavuştuktan sonra Türkiye, 1927 yılında Irak'ın bağımsızlığını resmi olarak tanımıştır. Türkiye ile Irak arasındaki sınırın uzunluğu 389 kilometredir ve 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da yapılan antlaşma gereğince belirlenmiştir (el-Sab'âvi, 1986: 27). 1927 yılında ise Milletler Cemiyeti tarafından, Irak-Türkiye ve İngiltere temsilcilerinden oluşan bir komisyonla bu konu çözüme kavuşturulmuştur. 1929 yılında ise Ortak Diplomatik Temsilcilik Antlaşması akdedilmiştir. 16 Temmuz 1925 (el-Sab'âvi, 1986: 27-28) tarihinde Irak Parlamentosu açıldığında, Kral I. Faysal, yaptığı bir konuşmasında komşu ülkelerle Irak'ın ilişkileri hakkında şunları söylemiştir: “*Hükümetimiz, politik merkezimizi güçlendirmek ve yabancı ülkelerle olan dostluk bağlarımızı sağlamlaştırmak amacıyla dış temsilcilik alanını genişletmek için elinden geleni yapmıştır.*” Ayrıca Ankara ile karşılıklı olarak diplomatik alanda temsilciler gönderdiklerini deklare etmiştir (Nedir, 1993: 56). Bu gelişmelerle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler ilerlemiştir. 1929 yılında Musul'u ziyaret eden Türk heyetine resmi düzeyde ve halk nezdinde bir karşılama gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret, iki ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin güçlendirilmesine katkı yapmıştır. (Sait, 1982, s. 20). Bütün bu gelişmelerin bir neticesi olarak 1930 yılının Eylül ayında Musul, ilk Türk konsolosluğunun açılışına tanıklık etmiştir (Musul, 04.02.1930: 1). Bu konsolosluğun görevi, Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamak olmuştur (M.G.T.M. (418) Oturumu, 24 Eylül 1930).

Diğer taraftan Türkiye, Irak'taki petrolün önem kazanmasının ardından ekonomik menfaatler elde etmek için çaba sarf etmiştir. Özellikle de Musul petrolünden kendisine pay verilmesini talep etmiştir. Bu nedenle

Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması iki ülke arasındaki ilişkileri tam anlamıyla bir istikrar zeminine oturtmamıştır. Ancak Türkiye, 1931 yılından itibaren¹ Irak petrol gelirlerinin %10'unu alınca ilişkiler eski rayına oturmaya başlamıştır. Irak'ta 1927 yılında ticaret yapılabilecek miktarda petrol keşfedilmişti. İşte bu tarih, Irak'ın ekonomisinde kalkınmanın ve gelişmenin başlangıç noktasını teşkil etmiştir; fakat bilinmelidir ki Irak, ancak 1934 yılında petrol üretimine başlayabilmiştir (B.M. 1955: 93-95).

Irak tarafı, Kral I. Faysal'ın 1930 yılının Eylül ayının sonlarına doğru Türkiye'ye özel bir ziyaret gerçekleştireceğini duyurmuştu. Öncesinde Türkiye Cumhurbaşkanı, Irak Kralı'nı Türkiye'ye davet etmişti (Şevket, 1975. 93). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Hükümete, Dolmabahçe Sarayı'nda Irak Kralı için özel bir bölüm tahsis edilmesi talimatını vermiştir. Bu dönemde yeni Irak konsolosu Naci Şevket Bey de Türkiye'ye henüz gelmişti. Naci Şevket Bey Türk basınına, Irak Hükümeti'nin Türk Hükümeti ile güvenliği sağlama ve kaçakçılığın önlenmesi hususlarında el ele vererek çalışacağını açıklamıştır. Konsolos ayrıca; onay belgelerinin kendisine ulaşmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk ile görüşme yapacağı bilgisini de vermiştir (Musul, 19.09.1930: 1-2).

Bu arada İngiliz Yüksek Temsilci Henry Dobs, Londra'da Türkiye ile Irak arasındaki yakınlaşma hakkında şöyle bir açıklama yaptı: *"İki ülke arasındaki ilişkiler, çok iyi bir seviyededir. Bu durum, Suriye sınırının durumuyla ilgili olabilir. Irak Hükümetlerinin Kemalist Cumhuriyetin başkanını beğenmesi Türkleri Iraklılara yakınlaştırmıştır"* (Musul, 03.04.1929: 1).

Öte yandan 1930 yılının Eylül ayında Irak Dışişleri Bakanı'nın Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ilişkiler olumlu bir seyirde yürümeye başlamıştır. Irak Dışişleri Bakanı, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ikili görüşmelerde bulunmuştur (el-Mimari, 1995: 57-58). Bu görüşmelerde bir takım sorunlar ele alınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *"Irak-Türkiye sınırındaki güvenlik meselesi, ortak sınır üzerinde ilkbahar mevsimi boyunca meydana gelen planlı Irak askeri güçlerinin manevraları, Irak petrolünün pazarlanması konusunda Irak, Türkiye ve İngiltere arasında yapılan gizli antlaşma, iki ülke arasında akdedilen ekonomik antlaşma"* (Tevfik, 2002: 41).

Irak heyetinin Ankara'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Bu ziyaret Türk yetkililerde önemli bir etki bırakmış ve Türk yetkililere davetler yöneltilmiştir. Bu ziyaretin bir yansıması olarak Irak ile Türkiye arasındaki mevcut ilişkiler hakkındaki bir konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk şunları söylemiştir: *"Türkiye'nin Irak ile olan ilişkileri samimi olarak devam etmektedir. Bu ilişkiler, barış ve işbirliği talebine dayanmaktadır"*. Atatürk, 1931 yılının Ekim ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında da şöyle demiştir: *"Türk Hükümeti, Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerin desteklenmesi konusunda son derece büyük bir çaba sarf etmektedir"* (el-Sab'avi, 1986: 28-29).

Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından yapılan bir davet üzerine, Kral I. Faysal 6 Temmuz 1931 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Irak heyeti özel bir uçakla Irak'tan kalkmış ve Irak hava kuvvetlerinden dört uçak Halep'e kadar bu özel uçağa refakat etmiştir. Halep'te Irak heyetini, yüksek düzeyde bir Türk heyeti karşılamış ve Ankara'ya gitmek üzere trende Kral'a refakat etmişlerdir. Kral Faysal'ı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk karşılamıştır. Üç gün süren kutlamalar ve onursal gösteriler akabinde iki taraf arasında ekonomik ilişkiler ve iki ülke arasında ikamet şartları hakkında resmi görüşmeler gerçekleştirilmiştir (el-Huri: 1935, S. 257).

Bu ziyaret çerçevesinde gerçekleştirilen ziyafetlerden birinde Atatürk, konuğuna şöyle hitap etmiştir: *"Biz komşumuz ve arkadaşlarımız Iraklılara karşı sevgi duyguları beslemekteyiz. Hiç şüphe yok ki bu ziyaretiniz, aramızdaki ilişkileri daha sağlam ve metin kılacaktır. Türkiye, kendisi ile komşuları arasında uygulanmak istenilen barış için çok çaba sarf etmektedir. Ayrıca Irak'ın refah ve kalkınma yolunda ilerlemesi hususunda çaba sarf etmektedir. Şöyle ki, Irak ile Türkiye arasında ekonomik ve coğrafi bağlar bulunmaktadır. İki halk arasında ortak çıkarlar vardır. Bu nedenle aramızda dostluk tesis etmemiz gerekir."*

Bu ziyaret sonrasında 13 Temmuz 1931 tarihinde Bağdat ve Ankara ortak bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama, ticari antlaşmaların akdedilmesi için yapılan ikili görüşmelerin başlaması hususunda her iki tarafın da bir anlaşmaya vardığını bildirmekteydi. (el-Hasani, 1988: 149). İki ülke arasındaki antlaşmaların akdedilmesi hakkındaki görüşmeler başlamadan önce ve iyi niyetin teyit edilmesi amacıyla Irak Maliye Bakanlığı, 16 Temmuz 1931 tarihinde 40 bin İngiliz Sterlini değerindeki tutarı Ankara'daki Türk temsilciliğinin hizmetine sunmak üzere Osmanlı Bankası'na transfer etmiştir. Bu tutar, 1931 yılında Irak

¹ Irak Türkiye ilişkilerinde petrol faktörü için bkz. Halil, N. A ve el-Duri, U. A. el-Alakat el-İrakiye el- Türkiye, el-Neşee ve el-Tatavur. *Merkez el-Diraset el-Türkiye Dergisi*, (30), s. 3.

Petrol Şirketi'nin Irak'a teslim ettiği tutarın ilk ödemesi ve Türkiye'nin hissesi olarak verilmiştir (Halil & el-Duri, (30): 19).

İki ülkenin diplomatik çabaları neticesinde 1932 yılının başlarında Irak Dışişleri Bakanı Nuri Sait Ankara'ya ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında 9 Ocak 1932 tarihinde (Canatan, 1996: 36-45) İkamet ve Suçluların Teslim Edilmesi Antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca 10 Ocak'ta Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Irak tarafından 1932 yılına ait 16 numaralı yasa gereğince onaylanmıştır (el-Vakayâ el-İrakiye, 04.04.1932: 1).

Diğer taraftan 21 yaşında olan Prens Gazi, Irak kralı olmuştur (1933-1939). Kral Gazi'nin saltanatında Irak birçok sıkıntıya tanıklık etmiştir. Bu sıkıntılar ve sorunlar, ordunun siyasete girmesine ve Irak'taki siyasi hayata egemen olmasına neden olmuştur. Kral Gazi, genç ve tecrübesiz biriydi. Bu nedenle ülkenin yönetiminde söz sahibi olmak ve iktidara gelmek isteyen ve birbirleriyle rekabet halinde olan seçkin siyasi zümre hedeflerine ulaşmak için İngiltere'yi razı etmeye çalışmışlardır (el-Âli vd. 1983: 682-683; Şimşir, 2004: 111).

Bu ortamda Bekir Sıdkı 29 Ekim 1936 tarihinde ülkede bir darbe gerçekleştirmiştir.² Bu darbe, modern Irak tarihindeki ilk askeri darbe sayılmaktadır. Türk Hükümeti, Irak'ta meydana gelen bu darbeyi büyük bir endişe ile karşılamıştır (el-Sab'âvi, 1986: 35). Türkiye Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras, Bağdat'taki Türk Büyükelçisine, Türk Hükümeti'nin Irak'taki siyasi ortamın düzelmesine çok önem verdiğini, İngiltere'nin dostluğunun korunması gerektiğine inandığını bildirmiştir (el-Heşimi, 1967: 139).

1936 yılında meydana gelen darbeden sonra siyasi istikrarın olmadığı olgusu yaygınlaşmış olmasına rağmen, Türkiye ile Irak arasındaki yakınlık gelişerek artmaya başlamış ve buna ilâve olarak karşılıklı resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. 21 Nisan 1937 tarihinde Irak Dışişleri Bakanı Naci el-Asil, Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette ortak meseleler ele alınmıştır: 18 Temmuz 1936 tarihinde süresi biten, 5 Haziran 1926 tarihli Irak, Türkiye ve İngiltere arasında yapılan muahedenin ikinci bölümünün süresi uzatılmıştır. (el-Hasani, 1988: 271-272).

Türkiye'nin, Irak'ın iç siyasetinin durumuna önem vermesi, bu dönemin en önemli gelişmelerinden olmuştur. Ayrıca Türkiye, Irak ile İran arasındaki sınırdaki mevcut sorunların ve anlaşmazlıkların giderilmesine aracılık etmiş ve sorunların çözümüne katkıda bulunmuştur. Bu aracılık vasıtasıyla Cenevre'deki Milletler Cemiyeti Heyeti'ne sorunların çözüldüğüne dair rapor göndermiştir (Fete el-İrak, 15.01.1935: 1). Diğer taraftan Türkler, Yasin el-Heşimi Hükümeti'nin Arap Milliyetçi planlarına, Suriye ve Filistin ile birlikte bir koalisyon kurma konusunda yaklaşımına karşı çıkıyorlardı. Irak'ı, Suudi Arabistan ve Yemen ile bir koalisyon kurması konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Bu hususta Türk Dışişleri Bakanı açık bir şekilde şöyle demiştir: “*Irak, Kuzey'deki Arap ülkelerinden önce Güney'deki Arap ülkelerine özen göstermelidir. Çünkü öncelikle arkayı sağlama almak gerekir*”. Bu pozisyon, Türkiye'nin çıkarlarıyla uyumdaydı. Türkiye, bölgeye çok önem veriyordu. Çünkü Irak'a göre, Suriye'nin Hatay Sancağı'nı kaybetmesi, Irak ve Suriye arasında bir koalisyon kurulması hususunda el-Heşimi planını ters bir yola sokmak demekti (el-Sab'âvi, 1986: 37-38).

Türkiye, 11 Ağustos 1937 tarihinde Bekir Sıdkı'nın öldürülmesinin ardından, Irak tarafına endişelerini dile getirmiştir. Bu dönemde özellikle Hikmet Süleyman Hükümeti, Türkiye ile yakınlaşma siyaseti izlemiştir. Irak Dışişleri Bakanı Naci Şevket, Türkiye Dışişleri Bakanı'na Irak'ta iktidarı eline geçiren herhangi bir hükümetin, Türkiye'ye karşı olan dostluk siyasetinde herhangi bir değişikliğe gitmeyeceğini bildirmiş ve şunları söylemiştir: “*Irak'ın dış siyaseti, Kral I. Faysal'ın tatbik etmiş olduğu siyasetle aynıdır. Bu siyaset, İngiltere, Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve diğer Doğu Krallıklarıyla iyi ilişkiler kurmak ve bu dostane ilişkileri mubafaza etmek ilkesine dayanmaktadır.*” (el-Sab'âvi, 1986: 38).

Sadabat Paktı imzalandığında Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler gelişmiş ve bir Irak gazetesi bu Pakt hakkında şunları yazmıştır: “*Bu Antlaşma, Türkiye ve Irak'ın barışçıl niyetlerini devam ettirdiğine açık bir delildir*” (el-Tikrîti, 1998, s. 16; el-Sab'âvi, 1986: 40-41).

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı münasebetiyle Irak Parlamento Başkanı tarafından iletilen taziye mesajına, Türk tarafından teşekkür yazısı gelmiştir. Bu yazıda şöyle denilmekteydi: “*Göndermiş olduğumuz telgraf ve Irak Parlamentosunun ifade ettiği taziye mesajı için çok teşekkür ederim. Asil Irak halkı tarafından gönderilen bu dostane duygular, TBMM üyelerinde derin izler bırakmıştır.*” (Rızk Allah, 1997: 239).

² Bekir Sıdkı Hareketi hakkında bkz. Mubarak, S.A. (1973). *İnkılab Senet 1936 fi el-İrak*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bağdat.

İkinci Dünya Savaşı'nda İkili İlişkiler

1939'da Avrupa'da savaşın başladığı sırada Irak, siyasi ve askeri seçkinler arasındaki sık sık değişen koalisyonlarla yönetilmekteydi. Kral Gazi'nin 1939'da bir otomobil kazası sonucu hayatını kaybetmesiyle oğlu II. Faysal henüz dört yaşında iken kral oldu; naipliğini de aynı aileden Abdulilah üstlendiği gibi Başbakanlığa da Nuri Said getirildi. Savaş çıktığında beşinci defa başbakanlık görevinde bulunan Nuri Said, savaşta İngiltere'yi desteklemek gerektiğini savunduğu için ordu ile ters düşmüş ve 1940'ta istifa ederek yerini koalisyon hükümetine bırakmıştı. Başbakan Reşid Ali, İngiltere'nin Irak topraklarını kullanma ve karşılığında askeri destek sağlama teklifini reddettiği gibi, Basra'daki İngiliz askerlerinin de ülkeyi terk etmesini istemiştir. 1941'de bir grup subayın başını çektiği kısa ömürlü bir direniş hareketi ülkenin İngiltere tarafından ikinci defa işgal edilmesiyle sonuçlanmış ve bu durum İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir (Bostancı, 2017: 60-61).

Irak ve Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda çok önemli ve eşsiz bir pozisyona sahip olan iki ülke konumundaydı. Irak'taki İngiliz Büyükelçi Sir Basil Newton, Irak Dışişleri Bakanı Ali Cevdet el- Eyyubi'yi ziyaret etmiş ve kendisine, hükümetinin, Irak'ın Almanya ile ilişkilerini kesmesini ve Almanya'ya karşı savaş ilan etmesini istemiştir (M.P.I, 1939 Yılı Oturumu, 5. Oturum: 83). Bu bağlamda 4 Eylül 1939 tarihinde Irak Başbakanı Nuri Said, Irak'ın İngiltere ile olan koalisyon maddelerine tam olarak saygı gösterdiğini ve buna muvafık olarak Irak'ın, bu antlaşmanın şartları gereğince gerekli olan her türlü yardım ve kolaylığı sunacağını bildirmiştir (el-Hasani, 1988: 103).

Türkiye, İtalya ve Almanya'nın tamahkârlığını biliyordu. Bu nedenle İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmış ve 1939 yılının Ekim ayında askeri yardım antlaşması yapılmıştır. Diğer taraftan savaş, Türkiye'nin ticaret güzergâhını olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece Türkiye, ürünleri ve ticari malları ihracat etmek ve kullanmak üzere yeni pazarlara ihtiyaç duymuştur. İngiltere, meydana gelen bu açığı doldurmak istemiştir. Bu nedenle de savaş yılları boyunca Türkiye ile İngiltere arasındaki ticari ilişkiler katlanarak artmıştır (Longrigg, 1988: 451). Ayrıca hem siyaset hem de iktisat alanında savaş yıllarında Türkiye, Irak'a çok büyük önem vermiştir. 11 Ağustos 1940 tarihinde, Ortadoğu'daki ticari vaziyeti mütalaa etmek ve civar ülkelerle olan ticari hacmi geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla bir Türk ticari heyeti Bağdat'a gitmiştir. Bu ziyarette Avrupa'daki ve Akdeniz Havzası'ndaki ticaret yolunun kapanmasının ardından Basra Limanı'nın Türkiye'ye bir deniz yolu olarak sunulması hususuna değinilmiştir (Bolard, 1956: 170-171).

Bu dönemde Türkiye, Irak'taki siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu ilgi, Irak'ı rahatsız etmiş ve Irak'ı Ankara'daki büyükelçi üzerinden İngiltere ile irtibata geçme noktasına getirmiştir. Irak üzerine uygulanan en etkin baskı yöntemi, Türklerin Musul'a doğru hareket etmeleridir. (el-Hasani, 1988: 145). Bu dönemde Irak'taki mevcut sıkıntılı ve sorunlu durumun Arap ülkelerine yayılma olasılığı Türkiye'yi endişelendirmiştir. Çünkü böyle bir durumda Türkiye bölgeden izole edilmiş olacaktı (el-Ömer, 2002: 14-15, 30-31).

9 Ekim 1941 tarihinde Türkiye, Almanya'nın artan baskısına daha fazla direnememiş ve 31 Mart 1943 tarihine kadar geçerli olacak Ticaret Antlaşmasını imzalamıştır (Linchoveski, 1959: 200). Fakat 1943 yılından itibaren savaşın Müttefikler lehine gelişmeye başlaması üzerine Türkiye, Kahire'de yapılan konferansta ilk defa prensip olarak Müttefiklerin yanında savaşa katılmaya razı olmuştur. Müttefik Devletlerin baskısı neticesinde 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesen Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş fakat fiilen savaşa girmemeyi başarmıştır. (Özçelik, 2010: 253).

Bu arada TBMM üyelerinden bir heyeti, Irak'ı ziyaret etmeye karar vermiştir. Irak Bakanlar Kurulu ise bu heyeti, Irak Hükümeti'nin konukları olarak ağırlama kararı almıştır (Fete el-Irak, 25.01.1941, s. 1). Bağdat'taki Türk büyükelçisi, Irak Hükümeti'ne 1940 yılının Ağustos ve Eylül aylarında İzmir Uluslararası Fuarı'nın açılacağını bildirmiştir. Bu dönemde "*Ankara'daki Irak Savunma Bakanının Görevi*" başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede şöyle denilmiştir: "*Türkiye, Arap halklarıyla işbirliği hususunda şimdiye dek herhangi bir ret veya beğenmeme gibi olumsuz tavır içine girmedir.*" Türkiye ile yakınlaşma siyaseti, Irak'ta iktidara gelen tüm hükümetler döneminde aynı şekilde sürdürülmüştür. Ayrıca Irak Hükümeti, Türkiye nezdinde saygınlığı olan şahsiyetlerden büyükelçiler atamıştır. Bağdat, Savunma Bakanı olan Naci Şevket Bey'i Ankara'ya göndermiştir. Bunun nedeni ise; Irak-İngiliz anlaşmazlığı ve Türkiye'nin bu konuya önem vermesiydi. Irak bu anlaşmazlığın sona ermesini istiyordu. Ancak İngiltere'nin Türk aracılığını reddetmesi, Türklerin çözüm umudunun bittiği anlamına gelmemektedir (Fete el-Irak, 09.05.1941: 1).

Diğer taraftan 1940 yılının Ağustos ayında, bir Türk ticari heyeti, Iraklı yetkililerle Ticari Antlaşmalar akdetmek üzere Irak'ı ziyaret etmiştir. Bu dönemde Türkiye, ilk defa Irak'a bir ticari ateşe atamıştı (el-Âlem

el-Arabi, 08.09.1940: 1). Ayrıca bu heyete, Irak'taki basit düzeydeki ürünlerden ve ticari mallardan bir miktar almak üzere bir grup tüccar da eşlik etmiştir. Bu grup, ticari malların ve ürünlerin Irak üzerinden transit olarak Türkiye'ye geçmesine büyük önem vermiştir (el-Irak, 24.09.1940: 1). Türk Hükümeti de Basra Körfezi üzerinden Türkiye'nin ticari mal ithalatı önemine binaen Basra'da genel bir konsolosluk inşa etmiştir (Fete el-Irak, 16.10.1940: 1).

Bu sırada Fete el-Arab Gazetesi, "Türkiye'nin Irak'a Karşı Tutumu" adlı bir makale yayınlamış ve bu makalede şu hususlara yer verilmiştir: "Türk basını, Irak Savunma Bakanı Sayın Naci Şevket Bey'in Ankara'ya yaptığı ziyareti hakkında balen sessizliğini korumaktadır. Muhtemelen Türkiye, tanımadığı bir hükümetin bakanının gelişinden memnun oldu. Ancak Türkiye'nin, Irak'la yapılan antlaşmaya bağlı olarak ve İngiltere ile yaptığı anlaşma gereğince Iraklı bir bakanın gelişinden memnuniyet duymaktan başka bir seçeneği yoktu. Ancak Türkiye'nin, Mayıs Hareketi'nin mihver ülkelere karşı sempati duyması nedeniyle Irak'ın aleyhinde herhangi bir tavır içinde bulunması imkânsızdır." (Fete el-Irak, 12.05.1941: 1). Yine aynı gazetede yayınlanan "Türkiye'nin, Almanya, Irak ve İngiltere'ye Karşı Uyguladığı Siyaset" adlı başka bir makalede şunlar yazılmıştır: "Almanya, Irak'taki Mayıs Hareketi'ne yardım etmek üzere Türkiye üzerinden doğrudan bir kanal aramaktadır. Ancak kendisine farklı bir yol arayışı içine girmiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda imparatorluğunun yarısını kaybeden Türkleri, yani eski dostlarını üzmemek istememektedir. Türkiye, İngiltere'nin dostudur. Ancak, İngiltere ile yaptığı anlaşmada, tarafsız kalacağını belirtmiştir. Türkiye'nin tutumu, Almanya ile anlaşmazlığa düşmekten kaçınmak, Irak ile İngiltere arasındaki anlaşmazlığı çözüme kavuşturmak, Rusya ile dostluk ilişkilerini güçlendirmek şeklinde özetlenebilir" (Fete el-Irak, 12.05.1941: 1).

"Reich, Türkiye'yi Tehdit mi Etti?" adlı başka bir makalede ise şöyle denilmektedir: "Türk hükümet kurumları, Balkanlar'daki mevcut askeri operasyonlardan etkilenmektedir. 'Yugoslav ve İngiliz ordularının püskürtülmesi Mihver ülkelerinin tatbik etmiş oldukları prensiplerin başarıya ulaştırılmasıdır' diyen Alman gazetelerinin yorumlarından etkilenmişe benziyor. Alman çevreler (medya), yakında Almanya ile Türkiye arasında Saldırılmazlık Antlaşması akdedilmesini beklemektedir." (Fete el-Irak, 11.04.1941: 1). Aynı Gazetede yer alan bir başka yazıda da Türkiye'nin tarafsız tutumu ve Irak hakkında şu ifadeler yer almıştır: "Türkiye, Irak'taki olayları büyük ölçüde etkilemektedir ve hadiselerle ilgilenmektedir. Basra Limanı, Türk ticaretine kapılarını kapatmış ve Türkiye, ürünlerini, Irak-İngiliz savaşı patlak vermeden önce Irak üzerinden İngiltere, Amerika ve Japonya'ya göndermektedir. Türkiye, kendisine gelen Irak petrolünün kesilmesinden endişe etmektedir. Çünkü savaş uçakları ve makineleri için petrole ihtiyaç duymaktadır. Türk tarafı, Irak'ın, güney bölgelerinden Almanlarla birlikte bir tatbikata başlamasından ve kendisine karşı bir işbirliği kurulmasından endişe etmektedir" (Fete el-Arab, 07.05.1941: 1).

1941 yılının Mayıs ayında, Fete el-Arab Gazetesi, Türk basınında yer alan bir haberleri yayınlamış ve Irak Savunma Bakanı Naci Şevket'in Ankara'ya ulaştığını, ardından heyetin Dışişleri Bakanlığına gittiğini, öğleden sonra da Türkiye Dışişleri Bakanı'nın Ankara'daki İngiliz Büyükelçiyle bir görüşme gerçekleştirdiğini duyurmuştur. Gazete ayrıca İngiliz-Irak savaşındaki gelişmelerin aktarıldığını haber vererek anlaşmazlığın tarafları arasında bir çözüme kavuşturmak için uğraşan Türkiye'yi arabuluculuğuna devam etmeye davet etmiştir. Fete el-Arab Gazetesi, bir başka nüshasında, Savunma Bakanı Naci Şevket'in, Saraçoğlu ve İngiltere Dışişleri Bakanıyla iki defa toplantı düzenlediğini yazmıştır. Ayrıca Irak Savunma Bakanı'nın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle de görüşeceğini duyurmuş ve şu bilgiyi vermiştir: "Toplantının Ankara'daki Alman Büyükelçi Franz Von Papen ile birlikte yapılması beklenilmektedir" denilmiştir. (Fete el-Arab, 14.05.1941: 1).

Irak'ta meydana gelen olaylar, Ankara'daki resmi kurumlar ve Türk medyası tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu hususta Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda bir hareketlenme gözlemlenmiştir. Irak Başbakanı'nın kardeşi olan Türkiye'deki Irak temsilcisi ile aynı zamanda Sadâbat Pakti'nda Türkiye ve Irak'la ortak hareket eden İran ve Afganistan'dan gelen iki bakan, Saraçoğlu tarafından karşılanmıştır. Bu toplantının sonunda, Türkiye Dışişleri Bakanı, Ankara'daki İngiliz Büyükelçisini kabul etmiştir. Bundan bir gün önce Türkiye Bakanlar Kurulu toplantısında Irak'ta meydana gelen olaylar ele alınmıştır. (Fete el-Arab, 03.05.1941: 1).

Fete el-Arab Gazetesi'nde yayınlanan "Irak'ta Meydana Gelen Olaylar Hakkında Türk Kurumlarının Görüşü" başlıklı makalede şu hususlara yer verilmiştir: "Türkiye, Afganistan ve İran'ı da kapsayan Sadâbat Pakti ile Irak'a bağlıdır. Ancak Türkiye, 1937 yılında İngiltere ile bir antlaşma yapmıştır. Türkiye'yi ilgilendiren konu, savaşın sabilere kadar ulaşması durumunda dahi Basra'nın, Türkiye'nin ekonomik bir menfezi olmasıdır. Ulus Gazetesi, Irak'taki durumu belirtmiş, İngiliz-Irak Antlaşmasına değinmiş ve bu antlaşmanın dördüncü maddesine odaklanarak, iki taraf arasındaki bu savaşın bitişine yönelik umutlara yer vermiştir." (Fete el-Arab, 03.05.1941: 1).

Bu arada, savaşın seyri sık sık değişirken İngiliz ve Amerikan savunma planlamacılarının Türkiye, İran ve Irak konusunda geliştirdikleri stratejilerin önemi ilerleyen zamanlarda daha da belirginleşmiş olup, söz

konusu iki müttefik, Sovyet kuvvetleri olur da Toros ve Zagros dağlarını geçip Türkiye-İran-İrak coğrafyasını istila etmeye çalışıldığında bu unsurlarla savaşmayı tasarlamıştır (Karaca, 2020: 159).

İkinci Dünya Savaşı Sonrası İlişkiler

İrak'ta 1945 ile 1958 yılları arasında çoğunluğu İngiliz yanlısı Nuri Said başkanlığında genellikle aynı bakanlardan oluşan yirmi dört hükümet kuruldu. Uzun süre muhalefet partilerinin yasaklandığı bu dönemde etkisini arttırmaya başlayan Sovyet nüfuzuna karşı bölge ülkeleri arasında dayanışmayı sağlamak gayesiyle Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere'nin yer aldığı Bağdat Paktı oluşturuldu (Bostancı, 2017: 61).

İki ülkenin liderlerinin, yakınlaşmanın ve işbirliğinin önemini anlamasına bağlı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Irak-Türkiye ilişkileri güçlenmeye başlamıştır (el-Tikrîti, 1998: 26).

Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Vasi Abdülilâh başkanlığındaki bir Irak heyetini karşıladığı sırada şunları söylemiştir: *“Türkiye, Irak’a çok güçlü bir bağla bağlıdır. Bu nedenle, uluslararası arenada kendimizi, ülkenize iki kat daha yakın hissediyoruz. Hiç şüphe yok ki güçlü bir Irak Devleti, Yakındoğu’daki barış ve güvenlik faktörlerinden biridir”*. (el-Hasani, 1988: 168). Irak gazeteleri, bu Irak heyetinin Türkiye ziyaretine büyük önem vermiştir. 14 Eylül 1945 tarihinde Nida Gazetesi; *“Vasi Gezisi, Türkiye İle Irak Arasındaki Dostluk”* başlıklı bir makalesinde şunları yazmıştır: *“Irak ile Türkiye arasındaki dostluk, sağlam ve kalıcı dostluk, gelişim, kalkınma ve karşılıklı saygı ve sevgi getirir. Bu dostluk, iyi komşuluğun simgesidir. Eski ve yeni bağların güçlendirilmesi anlamına gelir.”* Bu ziyaret sırasında Ayan Meclisi Başkanı olan Nuri Sait, Hatay ile ilgili şunları söylemiştir: *“Türkler bana anlatmışlardır ki; Türklerden Hatay’la ilgili taviz vermesi istenirse, Türkler güney sınırını tümüyle tartışmaya açacaktır ve Irak’la olan müşterek birkaç sınır noktalarını değiştirmek gerekebilir, tabii Türkiye yararına!”* (el-Vindavi, 1992: 74). Heyet Ankara’dan Bağdat’a geri döndüğünde, Bakanlar Kuruluna ziyaretin ve Vasi Abdülilâh ile İsmet İnönü arasında yapılan görüşmeler hakkında bilgi vermiştir (D.K.V, Belge No: 78, 11.10.1945, Dosya No: 35).

7 Şubat 1945 tarihinde, Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait ve Parlamento Üyesi Abdülilâh Hafid ve Türkiye’deki Irak Büyükelçisi Ata Emin, Türk Hükümeti’yle görüşmelerde bulunmak üzere birlikte bazı çalışmalar ve görüşmelere başlamıştır (D.K.V, Belge No: 45, 09.02.1946, Dosya No: 35). Yeni İkinci el-Süveydi Hükümeti (23 Şubat 1946-30 Mayıs 1946), İkinci el-Paçeçi Hükümeti (03 Haziran 1944-29 Ocak 1946) tarafından Nuri Sait’e verilen yetkilere itiraz etmiştir. Sait, Ankara’ya seyahat etmeden önce Türkiye ile Irak arasında yapılacak olan antlaşmanın bir taslağını bırakmıştır (el-Hasani, 1988: 53). Bu antlaşma taslağı Irak Bakanlar Kurulu tarafından incelendikten sonra Türkiye ile siyasi bir antlaşma imzalama yetkisi kendisine verilmeyerek Sait’in yetkileri daraltılmış oldu. Ankara’ya kendisine acil bir telgraf gönderildi ve şöyle denildi: *“Yeni projeniz, çalışma ve bağlantı gerektirmektedir. Şu anda Türklerin taleplerini uygulamamız mümkün değildir. Sadece Bakanlar Kurulu’nun belirlediği ekonomik alandaki görevinizi yerine getirmekle yetininiz. Siyasi konuları ise başka bir zamana bırakınız ki kapının her iki tarafa da henüz açık olduğu hissine varınsınlar”* (D.K.V, Belge No: G\2\3 O A\Bakanlar Kurulu, 18. Oturum, 11.03.1946).

Antlaşma Meclis-i Ummede görüşüldüğünde, Meclisin bazı üyeleri tarafından buna itiraz edilmiştir. Bazıları ise bu antlaşmaya desteklerini belirtmişlerdir. Antlaşmaya itiraz edenler şu hususlarda eleştirilerde bulunmuşlardır:

1. Antlaşma, Irak’ın talebini tam olarak karşılamamaktadır. Dolayısıyla reddedilmelidir.
2. Bu antlaşma, Irak’ı Sovyetler Birliği ile çatışmaya sürüklemektedir. Irak da bu tür bir durumdan imtina etmektedir.
3. Antlaşma, Arap Birliği Antlaşması’yla örtüşmemektedir.

Antlaşma, Irak’ın Türkiye ile olan yeni sınırını tanımasını içermekteydi. Bu durum, Irak’ın, Suriye’nin onayı olmadan İskenderun’un (Hatay) Türkiye sınırlarına dâhil olmasını tanımış olduğu anlamına gelmekteydi (el-Tikrîti, 2009: 291 -292).

Sait, Türkiye-İrak Antlaşması hakkında Türk yetkililerle yaptığı görüşmeler sırasında, Filistin Meselesine işaret eden bir metnin antlaşmaya girmesi teklifinde bulunmuştur. Ancak Türkler bu isteği reddetmiştir (Saffet, 1982, s. 85-100). Antlaşma 7 Haziran 1947 tarihinde oylamaya sunulduğunda Parlamento tarafından kabul edilmiştir. 101 parlamenterin 14’ü antlaşmaya ret oyu kullanmıştır (M.P.I, 12. seçim dönemi, 1947 Yılı Normal Oturumu, 24. Oturumu: 427). 12 Haziran’da ise Senato (Ayan) Meclisine sunulduğunda iki ret oyuna karşılık 14 kabul oyu ile antlaşma kabul edilmiş oldu. Ret oyu verenler Sadık el-Bassam ve Mevlud Muhlis idi (M.M.Â. I, 1947 Yılı Olağanüstü Toplantısı, 9. Oturum: 116). TBMM,

antlaşmayı onayladığında, Irak tarafı da 1947 yılının Eylül ayındaki toplantıda antlaşmayı karara bağladı (D.K.V, İçişleri Bakanlığının Gizli Kitabı, Sayı: 14139, 11.09.1947).

Diğer taraftan, 1949 yılının Haziran ayında Birleşmiş Milletler üyeleri, İsrail'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na girmesini oyladı. İsrail bu oylamada 13 ret oyuna karşı 34 kabul oyu almıştır. Türkiye bu oylamada Araplarla birlikte hareket etmemiştir. Bu konu, Irak Parlamento Meclisi'nde tartışılmıştır. Muhammed Haded (Musul Milletvekili) Araplarla birlikte Türkiye ve İngiltere'nin neden oylamaya katılmadığını sormuş, Bakan şöyle cevap vermiştir: “İsrail, bu oylamada 13 ret oyuna karşı 34 kabul oyu aldı. Eğer İngiltere ve Türkiye, Araplar ile birlikte oylamaya katılsaydı, bu hususta herhangi bir değişiklik olmayacaktı. İsrail, bizimle birlikte oylama yapan ülkelerin oylarının toplamından fazlasına Türkiye ve İngiltere'nin oylarıyla ulaşamayacaktı” (el-Ahid, 09. 05. 1949: 1).

Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir. İsrail, Alyaho Samon'u Ankara'ya büyükelçi olarak tayin etmiştir. Büyükelçi, Türkiye'nin Arap-Siyonizm çatışması meselesine karşı Birleşmiş Milletlerdeki tutumunu övmüştür (Argofniş, 1996: 98). Bu durum, genel olarak Türk-Arap ilişkilerine, özel olarak ise Irak-Türkiye ilişkilerine olumsuz olarak yansımıştır. Savt el-Uruba Gazetesi, Türkiye'nin İsrail'i destekleyen tutumunu şöyle eleştirmiştir: “Sevgili komşumuz Türkiye, İsrail'e yerinden edilmiş Yahudilerin gelmesi için tüm deniz imkânlarını Yahudilere sundu. İsrail'i tanıdı ve birbirlerine diplomatik temsilcilikler göndermeye başladılar. Türkiye, İskenderun'u Suriye'ye geri vermeli ve ülkesinden İsrail'in temsilcisini kovmalıdır” (Savt el-Uruba, 17.04.1951: 1).

Bu arada 1952 yılının Eylül ayında, Demokrat Parti üyelerinden bir Türk heyeti Suriye ve Lübnan ziyaretlerinin ardından Irak'ı da ziyaret etmiştir. Toplamda bu heyette 260 kişi bulunmaktaydı. Bu ziyaret, Türkiye'nin komşu ülkelerinin düzenli ziyaretleri çerçevesinde gerçekleşen bir ziyaretti ve amacı; propaganda, turizm ve izlenimlerde bulunmaktı (Nasır el-Haak, 18.04.1951: 1).

Öte yandan Dostluk bağlarını güçlendirmek amacıyla Türk ve Irak hükümetleri, aralarındaki diplomatik temsilcilik derecesini yükseltmek istediklerini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda Irak Hükümeti 9 Ağustos 1952 tarihinde Ankara'daki Irak Krallık temsil düzeyini konsolosluktan elçilik düzeyine yükseltme kararı almıştır (el-Kabes, 09.05.1949: 1).

Bağdat Paktı ve İlişkilere Etkisi

1954 yılında İngiliz Konsolosluğu'nun yıllık raporunda Irak-Türkiye ilişkileriyle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: “Irak, iç Türk vilayeti Basra, Bağdat ve Musul'dan kesilerek ortaya çıktı, Musul'u Irak'a katarak birkaç soruna yol açtı... Çünkü Türkler Musul'u vermeyi hiç istemediler; Musul, petrol bakımından zengin bir şebirdir.” (el-Vindevi, 1992: 182-183)

2 Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla Ortadoğu savunma sisteminin ilk adımı atılmış ve kurulacak paktın iki üyesi zincirin ilk halkasını oluşturmuştur (Bostancı, 2013: 173-174). Irak Başbakanı M. Fadil el-Cemmelî, Türkiye-Pakistan ittifakıyla ilgili bir açıklamasında şöyle demiştir: “Irak, bu ittifaka katılmaya davet edilmemiştir. Biz henüz bu ittifakan bentlerini incelemedik ve bir Arap ülkesi tarafından aleyhimize olan saldırıyı anlamsız buluyorum.” (el-Ğed, 26.02.1954: 1). Başbakan el-Cemmelî, 28 Mart 1954 tarihinde de Irak'ın Türkiye-Pakistan Paktı ile ilgilenmediğini açıklamış ve şöyle demiştir: “Irak, Türkiye-Pakistan birliğine girmeyi düşünmemektedir. Eğer bunu düşünürse bu konuda Arap ülkelerinin fikrini soracaktır. Bu konuda herhangi bir karar alınması durumunda ise Irak'ın bunu açıklama cesareti olacaktır.” (el-Ğed, 28.03.1954: 1-2).

Türkiye'nin eski Dışişleri Bakanı ve Emekli Büyükelçi Vahit Halefoğlu, 1955 yılında Adnan Menderes ile Nuri Sait arasında geçen konuşmadan 1955 yılındaki Türk-Irak ilişkileri hakkında görüşünü şu sözleriyle açıklamıştır. Adnan Menderes, Nuri Sait'e şöyle demiştir: “Ey Nuri Paşa, alternatif olması açısından Türkiye'den bir petrol boru hattı tahsis etmelisin. Eğer herhangi bir tarafta bir baskı bisedersen, diğer tarafı kullanabilirsin.” Ayrıca şunları da söylemiştir: “Irak, Arap ülkeleri içinde, ilişkilerimizin en iyi olduğu devlettir. Nuri Paşa, Irak'tan bir şey satın almamız konusunda ısrar etti. Ancak orada bir şey yok. Ne alacağız biliyor musunuz? Kurutulmuş burma! Bu, kurutulmuş incirin en büyük rakibidir.” (el-Nuaymi, 1995: 367).

Nuri Sait, Bağdat Paktı'nın doğuş hikâyesini bir yazara şöyle anlatmıştır: “İstanbul'da Boğaz'a sfir olan Canlı Balgat adlı bir restoranda her akşam Adnan Menderes ile buluşurduk. Randevumuz akşam saat sekizdeydi. Gece yarısı olmadan da ayrılmazdık. Balık ve havyar yerdik. Viski içer bu konuyu -Türk-Irak Paktı'nı- konuşurduk. Bu restoranda üstünde adının bulunduğu kâğıtların üzerine kalın harflerle Irak-Türkiye Paktı'nı yazdık.” (el-Neşesi, 1961: 39-40).

Bu dönemde de Irak ile Türkiye arasındaki karşılıklı resmi ziyaretler sürmüştür. Bunların en önemlisi ise Başbakan Adnan Menderes başkanlığındaki bir Türk heyetinin 6 Ocak 1955 tarihindeki Irak ziyaretiydi (B.D.F.O.A., Near and Middle East 1955, Vol. IX, part V. Belge No: V 1073/37: 1; el-Hasani. 1988: 254). Bu ziyaret sırasında Irak Parlamentosunda da heyetler arası görüşmeler yapılmıştır (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1955 Yılı Normal Oturumu, 15. Oturumu, 12.01.1955: 7). Bu ziyaretin sonunda Irak-Türkiye görüşmeleri hakkında ortak bir beyanname yayınlanmıştır (D.K.V, İçişleri Bakanlığı, Ş\741\741 \6, 15.12.1955). 15 Nisan 1955 tarihinde Irak tarafı, Parlamento'nun 31 Mart 1955 tarihli oturumundaki onayıyla, Türk Başbakanın davetine icabet etmek üzere parlamenterlerden oluşan bir heyet oluşturulmuş ve bu karar Parlamento ve Âyan Meclisi Başkanlıkları Divanı'na sunulmuştur. Bu heyet 21 kişiden teşkil edilmişti (M.P.I, 14. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 2. Oturumu: 7).

Öte yandan Nuri Sait 1954 yılının Eylül ayında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Adnan Menderes ile birlikte Nuri Sait, Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşmaya engel olacak komünizm ve siyonizm propagandasıyla mücadele etmek adına gerekli adımların atılmasının zorunluluğuna vurgu yapmıştır (el-Tikrîti, 1995: 140-141). Nuri Sait, Irak'a döndükten sonra, Hasan Abdurrahman (Basra milletvekili) şöyle demiştir: “*Halen inanmaktayım ki tarafsızlık, Arap ülkelerinin benimsemesi gereken doğru bir tutum olacaktır. Çünkü Filistin toprağı hala kana batmış bir durumdadır. Herhangi bir Batı kampında bu meseleyi adil bir şekilde bitirme çabası göremekteyiz.*” Nuri Sait, Türkiye'den döndükten üç hafta sonra Türkiye Başbakanı, basına daha önceki açıklamalarına ters düşen bir açıklamada bulunmuş ve şöyle demiştir: “*Biz, İsrail'in dostluğu konusunda ısrarcıyız.*” Bunun üzerine Irak tarafı; “*Siyonizm dostluğu ile Arap dostluğu aynı anda mümkün olmaz. Türklerin, ya Arapların dostluğunu ya da Siyonistlerin dostluğunu seçmeleri gerekir. Eğer Arapların dostluğunu seçerlerse, biz bunu memnuniyetle karşılırsınız ve Türkleri bu konuda destekleriz.*” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 10. Oturumu: 179-180). Bağdat Milletvekili Sadık el-Bassam ise Türklerin, Arap devletlerinin talepleri doğrultusunda bir tutum içinde olmak istemediklerine işaret etmiştir. “*Efendiler, biliyorsunuz ki bu Pakt, Irak-Türkiye ilişkilerini güçlendirmiştir. Türklerle bizim aramızdaki yazışmalar göstermektedir ki Türkler, Arapların yanındadır. Ancak bu yazışmalar Türklerin çıkarlarına zarar verirse Marakeş (Fas) Meselesi'nde olduğu gibi Fransızların tarafını seçmişlerdir.*” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1955 Yılı Normal Oturumu, 10. Oturumu, 09.01.1955: 152). Senatör (Âyan) Muhammed Rıza el-Şibibi, Parlamentoda Nuri Sait'in konuşmasını hatırlatmış ve Irak'ın bu Pakta girmesi konusundaki itirazlarını şu ifadelerle izah etmiştir: “*Parlamento'daki oturumlardan birinde Başbakan'dan işittim ki kendisi Irak'ın bu Pakta zorlanmasını istiyordu. Ancak Kabire'de gazetecilere konuşmuş ve onlara, Irak'ın bu pakta girmesini istemediğini söylemiştir.*” Senatör ayrıca; Türkiye'nin değerli bir komşu ülke olduğunu ve Irak'ın Türkiye ile birçok bağının olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: “*Efendiler, biz görmekteyiz ki; Irak ile Türkiye arasında birçok stratejik farklar vardır. Siyasi konjonktür olarak da aramızda büyük farklar bulunmaktadır. Savunma paketi, birçok tehlikeli konuyu içermekte ve bu nedenle iyi bir şekilde incelemeden önce bunu onaylamamız gerekir.*” (M.M.Â.I, 1954-1955 Yılı Normal Toplantısı, 7. Oturumu: 171). Âyan üyesi Salih Cebir, arkadaşının bu muhalif tutumuna şöyle cevap vermiş ve Pakta destekleyerek şöyle demiştir: “*Arap Birliği'ndeki bazı ülkelerin Irak'a karşı tutumu halen şüphyle karşılanmaktadır. Bizim komşumuz Türkiye ile kardeşlik, tarihi ve dini bağlarımız ve ilişkilerimiz bulunmaktadır. Bundan Arap Birliği'nin zarar görmesi söz konusu değildir. Hatta Arap Birliği'ne birçok faydası olacaktır. Özellikle de İngiltere ve Amerika gibi Pakt'a girecek olan güçlü ülkeler, tüm üye ülkelere fayda sağlayacaktır. Bu güçlü ülkeler, Irak'ı gerekli olan savunma sistemleriyle donatabilirler. İran'ın Pakt'a girmesiyle de bu pakt tek bir hatta dönüşecektir. Böylece buradan elde edilen yarar, tüm üye ülkeleri olumlu yönde etkileyecektir.*” (M.M.Â.I, 1954-1955 Yılı Normal Toplantısı, 7. Oturumu: 173).

Nuri Sait'in Türklerle yaptığı ilk görüşmeler 1954 yılının Şubat ayında başladı. İki taraf arasındaki görüşmeler bittikten sonra 27 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanan ve Bağdat Paktı olarak bilinen Türkiye ile Irak arasında karşılıklı işbirliği Antlaşması, başbakanlık ofisine gönderildi. Tasarı hükümetten geldiği şekliyle kabul edildi (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 28. Oturumu, 26 Şubat 1955: 581; Bostancı ve Karaca, 2018: 127). İngiliz Hükümeti endişeliydi. Çünkü Irak ile Türkiye arasında akdedilen herhangi bir antlaşma, bu antlaşmaya diğer ülkelerin girmesini garanti eder nitelikteydi (el-Vindavi, 1992: 209-210). İki ülkenin arasında yapılan anlaşma 29 Mart 1946 tarihinde Ankara'da imzalanmıştı. Anlaşmanın temel maddeleri iki ülke arasındaki barış ve emniyeti sağlayacak boyuttaydı (B.D.F.O.A. Near And Middle East 1955, Vol IX, part V, Belge NO: V 1073/338). Bu sırada TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından Âyan Meclisi'ne bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta şöyle denilmiştir: “*Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Irak ile Türkiye arasındaki İşbirliği Antlaşması'nın 449 üyesinin hazır bulunduğu toplantısında Irak'ı kardeşlik duygularıyla dolu bir ortama kabul etmekten hoşnut olmaktadır.*” (M.M.Â.I, 1954-1955 Yılı Normal Toplantısı, 12. Oturum: 179). TBMM'de

Başvekil ve Köprülü geniş izahatta bulundular. Neticede antlaşma bütün partilerin iştiraki ile ve ittifakla alkışlar arasında kabul edildi (Cumhuriyet, 27.02.1955: 1).

Paktın imzalanmasının ardından Irak ile Türkiye arasında devam etmekte olan karşılıklı ziyaretler çerçevesinde, TBMM Başkanı tarafından Irak'taki Âyan Meclisi ve Parlamento üyelerine yönelik davete icabet etmek üzere 21 âyan ve milletvekilinden teşekkül eden bir Irak heyeti, 15 Nisan 1955 tarihinde Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu heyet, Türkiye'de iki hafta boyunca kalmış ve tarihi eserleri bakımından en meşhur Türk şehirlerini ziyaret etmiştir (el-Hasani. 1988: 214).

Bağdat milletvekili olan Sadık el-Bassam, Irak-Türkiye ortak beyannamesini memnuniyetle karşılmasına rağmen çekincelerini de dile getirerek şunları söylemiştir: “Eğer biz Batı ülkeleriyle işbirliğine gitmek istiyorsak, muhakkak işbirliği içinde olmamız gerekir. Bu karşılığın ise bir taraftan Arap ülkeleri arasında olan, diğer taraftan ise İngiltere, Amerika ve Fransa ile olan mevcut anlaşmazlıkların çözümünü öneriyorum. Ayrıca sekiz yıldan bu yana halen kamplarda olan Filistinli göçmenlerin sorunlarının çözümünü olsun. Yeni Türkiye'nin siyaseti, Arap ülkelerinin çıkarlarına ve özellikle de Arap bölgesinin savunmasına ilişkin herhangi bir olumsuz tutum içermemektedir. Bir Arap ülkesinin bu pakta girmesi halinde, eğer dışarıdan bir saldırı söz konusu olursa, bu paket, diğer Arap ülkelerinin de girmesi yolunda kapıları açacaktır. Eğer bu ülkelerden biri İsrail'in saldırısıyla karşı karşıya kalacak olursa, bu durumda Türkiye'nin tutumu ne olacak?” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 28. Oturumu, 26.02.1955: 588-589). Ancak Hasan Abdurrahman (Basra milletvekili), Antlaşmanın parlamentodan hızlı bir şekilde geçirilmesi konusunda parlamentoyu uyarılmış ve şöyle demiştir: “Efendiler, böylesi tehlikeli bir konuda hükümetin acele etmesine bir anlam veremiyorum. Bir hafta bile olsa süre almamız gerektiğine inanıyorum ki böylelikle herkes bu antlaşma üzerinde çalışma yapabilsin ve değerlendirebilsin. Öncelikle uluslararası baklardaki benzer konularda yazılmış kitapların, sonra ise 1946 yılına ait Irak-Türkiye antlaşmasının metinlerinin incelenmesi ve kontrol edilmesi gerekir. Bu acele, bizim bu antlaşma hakkında sağlıklı bir şekilde düşünerek karar vermemizi engelleyecektir.” Hasan Abdurrahman sözlerine şöyle devam ederek antlaşmayı eleştirmeyi sürdürmüştür: “Bu antlaşma konusu tehlikeli bir meseledir. Çünkü antlaşmanın metni, müphem ve muğlaktır” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 28. Oturumu, 26.02.1955: 590).

Başbakan Nuri Sait, Parlamento huzurunda Türkiye ile ilgili güvenini ifade ederek şöyle demiştir: “İsrail'e karşı Türkiye'nin bizimle işbirliği içinde olması gerekiyor ve bu antlaşmada Filistin konusunda Birleşmiş Milletler Heyeti'nin kararları uygulanacaktır. Ortak beyannamede de açık bir şekilde dile getirildiği gibi Türkiye, Arap ülkelerinin çıkarlarıyla ters düşen bir politika izleyemeyecektir. Ben bekliyorum ve ümit ediyorum ki Türk Hükümeti, üzerine imza attığı antlaşma hususunda samimidir.” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 28. Oturumu, 26.02.1955: 593).

Bu bağlamda el-İrak Gazetesi, “Doğu'daki Türk Politikasına Doğru” isimli makalede şunları kaydetmiştir: “Dünya, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Türk-Arap ilişkileri, diğer meselelerden daha az önemli değildir. Türkiye'den bir açıklama gelmiştir: TBMM, Türkiye-İrak Antlaşması'nı onaylamadan mevcut dönemi tamamlamıştır. Yeni dönem ise gelecek Ağustos ayının yirmi beşinde başlayacaktır. Türk medyası da Türkiye-İrak ilişkilerini özel olarak, Türk-Arap ilişkilerini ise genel olarak ele almıştır.” (el-İrak, 10.07.1947: 1). Başbakan Nuri Sait de Meclis-i Umumi açılış sırasında yaptığı kürsü konuşmasında şunları söylemiştir: “Bizim komşu Türkiye ile olan ilişkilerimiz, güven ve sinerji dolu bir ilişkidir. Bir önceki dönemde yüce meclisinizin ibra etmiş olduğu koalisyon ve iyi komşuluk antlaşması, bu bağların güçlendirilmesinde destekte bulunmuştur.” (el-İrak, 06.01.1947: 1). 29 Kasım 1954 tarihinde Türk Parlamenter Heyeti, Irak'ı ziyaret ettikleri sırada Irak Parlamentosunu Türkiye'yi ziyaret etmeye davet etmiştir. Davet, 1954 yılının başında TBMM Başkanı tarafından yöneltilmiştir (el-Vaî, 29.11.1954: 1). TBMM Başkan Yardımcısı başkanlığındaki TBMM heyeti, iki haftalık ziyaretin ardından 30 Kasım 1954 tarihinde Bağdat'tan ayrılmıştır (el-Vaî, 01.12.1954: 1).

Irak Kralı II. Faysal'ın 26 Haziran 1955 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyaret, Cumhurbaşkanı Celal Bayar başta olmak üzere halk, basın ve resmi merciler tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir (el-Hasani. 1988: 267-269). Ziyarete hâkim olan hava, bölgenin tanıklık ettiği tehlikeli olaylara rağmen, Türkiye ile Irak arasında tam bir diyalog, anlaşma ve işbirliğinin olduğu yönündeydi. Bu sırada Mısır 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdığını ilân etmiş, bunun ardından Mısır'a karşı üçlü düşmanlık patlak vermiş ve 5 Ocak 1956 tarihinde Nuri Sait hükümetin başındayken Eisenhower Prensibi ortaya çıkmıştı (el-Hasani. 1988: 158). Diğer taraftan 1957 yılına ait İngiliz Konsolosluğu'nun yıllık raporu; Türkiye-İrak ilişkilerinin çok sıkı bir bağla devam ettiğine işaret etmekteydi (el-Vindevi, 1992: 239). Milletvekillerinden Tevfik el-Fekiki, İsrail'e karşı Ankara'da yapılan Bağdat Paketi toplantısındaki Irak'ın zayıf tutumunu eleştirmiş ve şöyle demiştir: “Bağdat Paketi içerisindeki İslam ülkelerinin açıklamaları, Paket'in Tabran ve Bağdat toplantılarından sonra, 1947 yılına ait Birleşmiş Milletlerin kararlarının Filistin Meselesinin çözümü için uygulandığını onaylamıştır. Irak, İsrail'in yok edilmesi yönünde açıklamalar yapmıştır. Ancak görüyoruz ki Ankara toplantılarında,

Arapların meşru haklarının garanti edilmesi hususunda açıklamalar yapılmıştır.” Bu açıklamaya, Dışişleri Bakanı Burhaneddin Başşayan şöyle yanıt vermiştir: “Her devlet, çıkarlarının kesiştiği uluslararası bir meseleye karşı bağımsız bir dış siyasete sahiptir. Pakt’a üye olan ülkeler, 1947 yılına ait Birleşmiş Milletler kararlarının geri çekilmesinin zorunluluğunu ilan ettiler. Bu, Irak Hükümeti’nin İsrail’in ortadan kaldırılmasının gerekliliğini ilan etmeden önceydi?” (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, 15. Oturumu: 306).

Ankara Kongresi’nden sonra, Iraklı parlamenterler, Türk siyasetçilerinin açıklamalarını, Suriye’yi komünizmle itham etmelerini ve İsrail’e karşı Türkiye’nin müphem tutumunu eleştirmişlerdir. Irak, Filistin meselesini Türkiye’nin NATO’da dile getirmesi gerektiğini düşünüyordu, fakat bu düşüncesinde yalnız kalmıştır. Ayrıca parlamenterler, Eisenhower Prensibinin, Arap ülkelerindeki komünizmle mücadele olarak özetlenmesini ve Siyonizm meselesinin çözümünü içermemesini eleştirdiler (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1957 Yılı Normal Oturumu, Mali Komisyon Raporu, s. 3; Bostancı ve Karaca, 2018: 130). Ahmet el-Âmiri (Basra milletvekili), Irak’la ilgili olan meselelere karşı Pakt’ın tutumunu, buna Filistin ve Cezayir meselelerinin de dâhil olduğu eleştirilerini yöneltmiştir. Bağdat Paktı’nın 3. maddesi şu şekildedir: “*Irak’ın Arap ülkelerine karşı yükümlülükleri, Arap Birliği Antlaşması ve Arap Topluluğu Güvenlik Birliği ile saygı ile karşlanır.*” Öte yandan Türk Başbakanı, Irak Başbakanı’na şunu taahhüt etmiştir: “*Türkiye, Birleşmiş Milletler Heyeti’nin kararları gereğince Arapların Filistin’deki haklarını savunacaktır.*” Nuri Sait, İran, Türkiye ve Pakistan başbakanlarının, İngiltere’nin dışişleri bakanının -şuan ki başbakanı- katılımıyla düzenlenen Bağdat Paktı Kurulu’nun ilk toplantısında bu durumu açıklamıştır. Irak’ın, özellikle de Arap Birliği Antlaşması ve Arap Topluluğu Güvenlik Birliği’yle ilgili tüm görevlerini yerine getirdiğini bildirmiştir (M.P.I, 15. Seçim Dönemi, 1957-1958 Yılı Normal Oturumu, 6. Oturum, (16.01.1957-07.03.1958): 128).

1957 yılının Ağustos ayında yapılan İstanbul Toplantısında gizli bir antlaşma yapılmıştır. Bu toplantıya Kral II Faysal, Veliâht Abdülilâh, Nuri Sait, Adnan Menderes ve Amerika Dışişleri Bakan Vekili Henderson ve Amerika’nın Ankara Büyükelçisi katılmıştı. Toplantıya katılan taraflar, Suriye Hükümetinin alaşağı edilmesi amacıyla Irak ve Ürdün’ün işbirliğiyle Türkiye ile birlikte hareket etme kararı almıştır (el-Tikrîti, 1998: 44-45). Ancak dönemin Başbakanı Ali Cevdet el-Eyyubi, bu görüşe itiraz etmiş ve bunu çok tehlikeli bir hareket olarak nitelendirmiştir; çünkü Hükümet, Arap ülkeleriyle yakınlaşma siyasetini uygulamayı kararlaştırmış ve Suriye’ye karşı komplo planlarına katılmaktan imtina edeceğine dair kararlar almıştı (el-Eyyubi, 1967: 308).

Bu dönemdeki Irak-Türkiye ilişkilerinin durumuyla ilgili ortaya çıkan bir diğer gelişme de şöyledir: Bir basın toplantısında Başbakan Adnan Menderes’in ani bir şekilde Bağdat’ı ziyaret etmesi hakkındaki soruya Türkiye Dışişleri Bakanı şöyle yanıt vermiştir: “*Siz biliyorsunuz ki bizimle Irak arasında kardeşlik ve dostluk bağları bulunmaktadır. Bu bağlar gereğince bunun gibi ziyaretler gerçekleşmektedir. Biz ve Irak, aynı pakt içinde yer alan iki devlet olmaktan çok kardeş ve dost iki ülkeyiz. Saygıdeğer Prens Abdülilâh ve Iraklı yetkililer devamlı bir şekilde Türkiye’yi ziyaret etmektedirler. Bazı Türk yetkililer de Irak’a benzer bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir.*” (Fete el-Irak, 30.01.1958: 1).

Türkiye’nin dış siyaseti, hükümetlerin değişmesiyle değişmeyen sabit bir zemin üzerine oturmuştu. Bu nedenle İslami eğilimleri olan Adnan Menderes Hükümeti, her ne kadar Araplara ve Müslümanlara yaklaşmak için birçok adım atsa ve Arap ülkelerini Batının savunma sistemine bağlamaya çalışsa da Türkiye’nin İsrail’i tanıma kararını geri çekmemiştir. Buradan hareketle Araplar, Türkiye’ye, İsrail’in kurulmasındaki sömürgeci Batının işlediği suçta günahı olan ve onlarla ortak hareket eden bir ülke olarak bakmaya başlamışlardır (el-Dakuki, 1995: 527).

Sonuç

Irak-Türkiye ilişkileri, Musul Meselesi (1918-1926) nedeni ile gergin başlamıştır. Meselenin nedeni, her iki ülkenin de Musul’u kendi toprağı olarak tanımlamasıdır. Musul Meselesi, Ankara Antlaşması ile Irak-Türkiye sınırı belirlendikten sonra çözüme kavuşturulmuştur.

1926-1955 yılları arasında ikili ilişkiler; siyasi, ekonomik, ticari açıdan ilerlemiştir, bu sürede ikili ilişkiler Suriye-Türkiye ilişkilerinden etkilenmiş, özellikle Hatay Sorunu olarak bilinen mesele, Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık verme kararı üzerine 1936’da başlamış ve 1939 yılında Hatay’ın Türkiye’ye katılması ile sonuçlanmıştır.

Irak-Türkiye ilişkilerinin olumlu bir şekilde devam etmesinin önemli sebeplerinden olarak iki ülkenin siyasetçilerinin ikili iyi ilişkileri olması gösterilebilir. Bu hususa örnek olarak Kral Faysal-Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Nuri Sait-Adnan Menderes arkadaşlığı gösterilebilir. İki komşu ülkenin ilişkilerini yakın

tutan önemli sebeplerden birisi de Mezopotamya ile Anadolu'nun tek ve benzer bir ekonomik bölge oluşturması ve birinin diğerini tamamlamasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında mihver ve müttefik gruplar Irak üzerinde hâkimiyet kurmak istemiştir. Türkiye sınırlarına kadar gelmiş olan Almanlar, Türkiye'yi geçerek Irak'taki yandaşlarına yardım ulaştırmak ve İngilizleri zor duruma düşürmek istemiştir. Almanlar 1941'de yaptıkları darbe ile kendilerine yakın bir yönetimi iş başına getirmiş, fakat bu durum uzun sürmemiştir. İngiltere Almanların bu hareketine karşılık vermiş ve Irak'ta tekrar hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum karşısında Almanya, önceliğini Rusya'yla savaşıma vermiştir. Bu sebeple Anadolu'yu işgal etme ve Irak'a ulaşma planlarından vazgeçmiştir. Bu süreçte, İngiltere Irak'ı Almanya'ya karşı savaşa sokmaya çalışmışsa da Irak yönetimi Türkiye'nin uyguladığı politikaya benzer bir politika izlemiş ve savaşa girmemiştir. Bir bakıma, Türkiye ve Irak hükümetlerinin uyguladığı bu birbirini tamamlayan politikalar iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.

1948 yılında Türkiye'nin İsrail Devleti'ni resmî olarak tanıması Irak'la ilişkilerinin zayıflamasına zemin hazırlamıştır. İki devletin her münasebetinde Irak tarafından Filistin meselesi ortaya atılsa da Türkiye tarafı sorunun Birleşmiş Milletler masasında çözülmesinden yanaydı. 1955 Bağdat Paketi'nin kurulmasından sonra iki ülke ilişkileri siyasi anlamda gelişme göstermeye başlamıştır. Fakat Irak dışında, hiçbir Arap devletinin katılmadığı Pakt, Arap camiasında olumsuz karşılanmış, Arap ülkeleri içinde Pakta en fazla tepki gösteren Mısır olmuş, onu Suriye ile Suudi Arabistan izlemiştir. Böylece Bağdat Paketi, Orta Doğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici olmaktan ziyade, bu kuşağın parçalanmasına sebebiyet vermiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki pek çok Iraklı milletvekili Osmanlı okullarından mezun olduklarından dolayı Türkçe yazmayı ve Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşmayı biliyorlardı. Birçoğunun Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey yetkilileriyle kişisel ilişkileri vardı. Diğer taraftan Türkiye ile ilgili tüm antlaşmalar Irak parlamentosundan kolay bir şekilde geçmekteydi. Bunun sebebi ise Irak halkının Türkiye'ye karşı duyduğu sevgi, Irak'taki birçok siyasetçinin Atatürk'e duyduğu saygıdır.

Kaynakça

İngiliz Arşiv Belgeleri (British Documents On Foreign Affairs)

B.D.F.O.A., Near and Middle East 1955, Vol IX, part V. Belge No: V 1073 / 37.

B.D.F.O.A. Near And Middle East 1955, Vol IX, part V. Belge No: V 1073/ 338.

Kitaplar ve Belgeler Evi (Dar el-Kutüb ve el-Vataık Belgeleri)

D.K.V., Belge No: (78), (11.10.1945), Musul Üniversitesi -Türkiye Araştırma Merkezi Arşivi, Dosya No: 35.

D.K.V. Belge No: G \ 2\3 O A \ Bakanlar Kurulu, On Sekizinci Oturum (11.03.1946).Baskı). Bağdat: Darul Şuun el-Takafiye Yayınları.

D.K.V, İçişleri Bakanlığının Gizli Kitabı, Sayı S\14139, (11.09.1947).

D.K.V, İçişleri Bakanlığı, Ş\741 \ 741 \6, (15.12.1955) .

Musul Ticaret Odasının Tutanakları (Mahadır Gurfet Ticaret el-Musul)

M.G.T.M. (418) Oturumu, (24 Eylül 1930).

Senato Meclisin Tutanakları (Mahadır Meclis el-Âyan el-İraki)

M.M.Â.I, 1947 Yılın Olağanüstü Toplantısı, Dokuzuncu Oturum.

M.M.Â.I, 1954-1955 Yılı Normal Toplantısı, Yedinci Oturum.

M.M.Â.I, 1954-1955 Yılı Normal Toplantısı, On İkinci Oturum.

Irak Parlamentosunun Tutanakları (Mahadır el-Parlemen el-İraki)

M.P.I, Dokuzuncu seçim dönemi ,1939 Yılı Normal Oturumu, Beşinci Oturum.

M.P.I, On İkinci seçim dönemi, 1947 Yılı Normal Oturumu ,Yirmi Dördüncü Oturumu.

M.P.I, On Dördüncü Seçim Dönemi,1954-1955 Yılı Normal Oturumu, (İkinci ve Onuncu Oturumu).

M.P.I, On Beşinci Seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, On Beşinci Oturumu.

- M.P.I, On Beşinci seçim Dönemi, 1954-1955 Yılı Normal Oturumu, Yirmi Sekizinci Oturumu, (26 Şubat 1955).
- M.P.I, On Beşinci Seçim Dönemi, 1955 Yılı Normal Oturumu, Onuncu Oturumu, (09.01.1955).
- M.P.I, On Beşinci Seçim Dönemi, 1955 Yılı Normal Oturumu, On Beşinci Oturumu, (12.01.1955).
- M.P.I, On Beşinci Seçim Dönemi, 1957 Yılı Normal Oturumu, Mali Komisyon Raporu.
- M.P.I, On Beşinci Seçim Dönemi, 1957-1958 Yılı Normal Oturumu, Altıncı Oturumu, (16.01.1957 07.03.1958).

Araştırma Eserleri

- Argoñiř, ř. (1996). el-Emin el-Türki ve el-şark el-Avsat, *Diraset Flıstiniye Dergisi*, Beyrut, (26), 97-104.
- B.M. (1955). el-Tatavurat el-İktisadiye fi el-şark el-Evsat Beyne 1945-1954. New York, *Dünya Ekonomi Raporu 1945 -1954*, İdaret el-şuun el-İktisadiye ve el-İçtimaiye.
- Bolard, R.(1956). *Britanya ve el-şark el-Avsat min Akdem el-Usur Hatte 1952*, Çev. H. Ahmet el Selmen Birinci Baskı, Bağdat, el-Rabite Matbaası.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı, *Gaři Akademik Bakış*, C. 17, S. 13, 171-184.
- Bostancı, M. (2017). *Irak'ta Monarřinin Sonu (1958 Irak İhtilali)*, Berikan Yayınevi. Ankara.
- Bostancı, M. ve Karaca, E. (2018). Bağdat Paktı'na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi. *CTAD*, (27), 123-154.
- Canatan, Y. (1996). *Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)*, Birinci Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cumhuriyet (27. 02. 1955). 1.
- el-Âlem el-Arabi (08.09.1940). 1.
- el-Âlem el-Arabi (18.11.1929), 13.
- el-Ali. S. A. vd. (1983), el-Irak fi el-Tarih, Bağdat: Dar el-Kütub ve el-Vatak Yayınları.
- el-Dakuki, İ. (1995). *Nahve Hutta Cedide lil Tabarruk Ala Mustava el-İlem el-Terbevi li Tağvir Suret el-Arab fi el-Kutub el-Medresıye ve Veseil el-İlam el-Türkiye*, Beyrut, Hivar Mustakbeli Yayınları.
- el-Eyyubi, A.C. (1967). *Min Dikrayeti 1900-1958*, Birinci Baskı, Beyrut, el-Vefa Matbaası.
- el-Ğed, (26.02.1954). 1.
- el-Hasani, A.(1988). *Tarih el-Vuřarat el-Irakıye fi el-Abid el-Meleki*, Dokuzuncu Cilt, Yedinci Baskı, Bağdat, Dar el-şuun el-Takafiye el-Âmma Yayınları.
- el-Heşimi, T. (1967). *Müdekkerat Taba el-Heşimi 1919-1943*, Birinci Baskı, Beyrut, Dar el-Taliâ Yayınları.
- el-Hüküme el-Irakıye -Adalet Bakanlığı. (1929). *Macmuat el- Kavanin ve el-Andime Hilel Senet 1929*, Birinci Baskı, Bağdat, Adalet Bakanlığı Yayınları.
- el-Huri, Y. (1935). *Delil el-Memleke el-Irakıye-Tarih. İdari. Ticari. Sinaî. Musavvar*. Birinci Baskı. Bağdat: Mehdi Emin ve Izra Emin Yayını.
- el-Irak (24.09.1940), s.2, (10.07.1947), 1.
- el-Kabes (09.05.1949), 1.
- el-Mimari, A.ř.(1995). Siyaset Türkiye el-İklimiye Beyne el-Harbeyn el-Alemiyeyin. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- el-Neřeřibi, N.(1961). *Made Cara fi el-şark el-Avsat. (İkinci Baskı)*. Beyrut: Dar el-Hikme Yayınları.
- el-Nuaymi, A.N. (1995). el-Usus el-Vakıeye li Mustakbel el-Alakat el-Arabiye, Birinci Baskı, Beyrut, H. Mustakbeli Yayınları.

- el-Ömer, F.S. (2002). Tavrât Mayıs 1941 ve Duvel el-Civar fî el-Vataik el-Biritaniye, Birinci Baskı Bağdat, Beyt el-Hikme Yayınları.
- el-Sab'âvi, A.R. (1986). el-Alakat el-İrakiye el-Türkiye 1932-1958, Birinci Baskı, Musul, Merkez el Diraset el-Türkiye Yayını.
- el-Tikrîti, A.K. (2009). Meclis el-Ummel el-İraki el-Ayn ve el-Nuab 1945-1953, Birinci Baskı, Bağdat, Darel-Şuun el-Takafiye Yayınları.
- el-Tikrîti, İ.Ş. (1995). el-İrak fî el-Vataik el-Emrikiye (1952-1954), Birinci Baskı, Bağdat, Dar el-Şuun el Takafiye Yayınları.
- el-Tikrîti, S.A. (1998). el-Alakat el-İrakiye el-Arabiye 1958-1968, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üniversitesi: Edebiyat Fakültesi.
- el-Vaî (29.11.1954), 1.
- el-Vakayâ el-İrakiye (04.04.1932), 1.
- el-Vindavi, M.İ. (1992). el-İrak fî el-Takarir el-Seneviye lil Sifara el-Biritaniye 1944-1958.
- Fete el-Arab, (03.05.1941), 1, (07.05.1941), 1.
- Fete el-İrak, (15.01.1935), 1, (16.10.1940), 1, (25.01.1941), 1, (11.4.1941), 1, (9.5.1941), 1, (12.5.1941, 1, (30.01.1958), 1.
- Halil, N.A ve el-Duri, U.A. el-Alaket el-İrakiye el-Türkiye, el-Neşee ve el-Tatavur. *Merkez el-Diraset el Türkiye Dergisi*, (30), 1-15.
- Karaca, E. (2020). Londra Basın Ataşeliği Raporları Işığında İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Siyasetinde Bir Gündem Olarak SSCB. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 139 166.
- Karaca, E. (2021). 'Österreichische Monatsschrift für den Orient'te Fırat Demiryolları Projesi'ne Dair Malumat. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), 40-51.
- Linchoveski, G.(1959). *el-Şark el-Avsat fî el-Şuun el-Alemiyel*, Çev. Cafer el-Hayyat, Birinci Baskı, Bağdat, Dar el-Keşşef Yayınları.
- Longrigg, S. H. (1988). *el-İrak el-Hedî min Senet 1900-İle 1950*, Çev: Selim Taha el-Tikriti, İkinci Cilt, 2.Baskı, Bağdat, el-Fecir Yayınları.
- Musul (03.04.1929), s. 1, (04. 02. 1930), 1. (19.09.1930), 1-2.
- Nasır el-Haak (18.04.1951), 1.
- Nedir, A.S. (1993) . *Devr Nuab el-Musul fî el-Parlemael el-İraki Hilel el-Abd el- Meleki 1925-1958*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Musul.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 29 Yıl: 2010/2 (253-269 s.)
- Rızk Allah, Y. (1997). Nüzhet el-Müştak fî Tarih Yahud el-İrak, İkinci Baskı, Bağdat: Dar el-Varak Yayınları.
- Saffet, N.F. (1982-Kasım). Movkıf Türkiye Min Kadiyet Flistin. *el-Mustakbel el-Arabi Dergisi*. Beyrut, (45), 85-100.
- Sait, E. (1982). Alakat el-İrak Maa el-Duvel el-Mücevira. *el-Şark el-Edne Dergisi*, (32), 18-25.
- Savt el-Uruba, (17.04.1951), 1.
- Şevket, N. (1975). *Sire ve dikrayet Tamannüna Amen 1894-1974*, İkinci Baskı, Beyrut, Dar el-Kutüb Matbaası.
- Şimşir, B.N. (2004). *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Birinci Baskı, Ankara, Bilgi Yayınları.
- Tevfik, S.N. (2002). *Türkiye el-Tabalufet el-Siyasiye Mitak Sad Abat Mnabedet el-Sadake el-Sovyetiyel Fi Vataik el-Mumetiliyet el-İrakiya Fi İstanbul 1930-1953*. Bağdat, Birinci Baskı, Bağdat, Beyt el-Hikme Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Although there have been many publications on Iraq-Turkey relations, it has been neglected to investigate the subject according to the Iraqi Archival Documents and Iraqi Parliament Minutes. In this study, it is aimed to eliminate this deficiency to some extent. Therefore, what is new in our research is to reveal the aspect of Iraq-Turkey relations reflecting from the Iraqi Archive documents and Iraqi Parliament minutes. In addition, the subject is limited to the twenty-year period of the monarchy in Iraq. In this study, the Iraqi Archival documents, British National Archives, and the Iraqi Parliament's minutes, in addition to the Arabic sources and the Arabic press of the period, are used, the period of Iraq-Turkey relations until the declaration of the Republic in Iraq in 1958, within the framework of important events that concern both sides tried to be clarified and evaluated.

As a result of the disintegration of the Ottoman Empire, with the emergence of a series of independent states on the Ottoman ruins, the Iraqi state, which was known for Mesopotamia and united the three provinces of the Ottoman Empire, chose the monarchy system, while Turkey, which was founded on Anatolian lands, chose the republican regime. Relations between the two newly established states started tense with the Mosul issue. Because both countries defined Mosul as their own territory. However, the Mosul Issue was resolved with the Ankara Agreement in 1926 and their political relations progressed normally in the following period. The stable days that came to the Middle East between the two World Wars had a positive effect on the relations between the two countries and in 1932; the two countries became members of the League of Nations. The relations between the two countries continued smoothly and distantly between the two World Wars. The closer relations started during the Second World War, and when the May 1941 movement against the British found the support desired by Germany, the Germans continued to try different methods to draw Ankara to their own fronts, while the Germans continued to try different methods to draw Iraq to their own fronts. They got involved in the war. In particular, the fact that the two countries sided with the Allied countries against Germany brought them closer to the Western world and Western projects. In this context, Helms and Allied groups wanted to dominate Iraq during the Second World War. The Germans, who had come to the borders of Turkey, wanted to cross Turkey and bring aid to their supporters in Iraq and put England in a difficult situation. In 1941, Germany brought an administration close to them with a coup d'etat, but this did not last long, England responded to this move of the Germans and regained dominance in Iraq. In the face of this situation, Germany gave priority to Russia in the Second World War. Therefore, plans to invade Turkey and reach Iraq were abandoned. In this process, although England tried to bring Iraq into the war against Germany, the Iraqi administration followed a similar policy by taking Turkey as an example and did not enter the war. In a way, these complementary policies implemented by the governments of Turkey and Iraq have brought the two countries closer together.

In general, bilateral relations between the years 1926-1955; it has progressed politically, economically, and commercially. During this period, bilateral relations were affected by the Syrian-Turkish relations; especially the issue known as the Hatay Problem started in 1936 upon the French decision to give independence to Syria and in 1939 with the annexation of Hatay to Turkey has resulted.

One of the important reasons why Iraq-Turkey relations continue well is that the politicians of the two countries have good relations. An example of this is the friendship of King Faisal-Gazi Mustafa Kemal Atatürk and Nuri Sait-Adnan Menderes. One of the important reasons that keep the relations of the two neighboring countries close is that Mesopotamia and Anatolia form a single and similar economic region and one complements the other.

Turkey's official recognition of the State of Israel in 1948 paved the way for the weakening of bilateral relations. Although the Palestine Question was raised by Iraq in the mutual relations of the two states, the Turkish side was in favor of a solution at the United Nations table. After the establishment of the 1955 Baghdad Pact, the relations between the two countries began to develop politically. On the other hand, many Iraqi deputies knew how to write and speak Turkish fluently because they had graduated from Ottoman schools. Many of them had personal relationships with high-ranking officials of the Turkish Republic. On the other hand, all agreements with Turkey were easily passed through the Iraqi parliament. The reason for this was the love of the Iraqi people for Turkey and the respect that many politicians in Iraq had for Atatürk Iraqi parliament. The reason for this is the love of the Iraqi people towards Turkey and the respect that many politicians in Iraq have for Atatürk.